

IV.

DEFENSIO SOCIETATIS IESU

adversus Matthaei Toroczkai Arianorum, et Michaelis Tasnádi Calvinistarum superintendentium accusationes.

Habita a Patre Joanne Argento, eiusdem Societatis in Transylvania Vice-Provinciali, apud ipsos Transylvanorum Ordines Medgiesini comitiis generalibus congregatos, die 14. Septembris anni 1605. Dum Stephanus Bocskai rerum potitus Societatem publico e Transylvania decreto proscribere adniteretur.

Facta mihi potestate causam meam defendendi apud vos, Proceres Illustrissimi, caeterique ordines nobiles, qui in hisce generalibus comitiis estis congregati, nulla alia adiumenta quaeram, quam veritatem ipsam, quae vel nudis, simplicibusque verbis explicata, in sapientum consiliis primas partes semper obtinuit; in justis vero judiciis victoriam ipsam sibi suo quodam jure vendicavit. Missis igitur, more antiquissimi, sapientissimique Areopagi, omnibus exordiorum ornamentiis et oblectamentis, causam ipsam aggredior. Ac primum, quae ratione; quove jure Societas Jesu in hac provincia sit ostendam; deinde quomodo inter vos versata fuerit, paucissimis explicabo; ad extremum, si ex accusationibus, quas hesterna die ex utroque accusatore (vel potius calumniatore) nostro, *Matthaeo Toroczkai Ariano et Michaele Tasnádi Calviniano* audivistis, aliquid supererit, quod in defensionis meae cursu jugulatum non interierit, illud ita confutabo, ut adversarios non tam nos accusasse, quam seipso apertissimis mendaciis obstrinxisse intelligatis.

Et quidem, quoad primum, ut inde nostra oratio ducat initium, unde nos ipsi in Transylvania sumpsimus exordium, notum est omnibus Societatem nostram in hanc provinciam introductam fuisse a Serenissimo, invictissimoque hujus pro-

vinciae principe, ac Poloniae rege Stephano Bathoreo. Cur autem illam introduxerit, quia forte id non omnibus constat, ideo sapientissimi regis consilium operae pretium erit aperire.

Noverat Rex ille ad imperandum natus, quemadmodum et Platoni visum fuerat, tum demum regna fore beata, cum a sapientibus regerentur; contra vero infelicissima, si eorum habenae indoctis et insipientibus regendae traderentur. Sicut enim absque naufragio diu navis ab imperito gubernatore sacra fluctuum impetus regi non potest: sic cum neque sacra sancte ab insipientibus, neque civilia iuste ab indoctis tractari possint, ruat necesse est illa respublica, quae doctis, prudentibusque rectoribus destituatur. Cum autem in toto Hungariae regno nulla Academia esset, in qua hujusmodi homines formari possent, quid aliud exspectandum erat, quam, ut calamitosissimis hisce temporibus homines armis plus nimio efferati, tandem humanitate ipsa summo cum totius regni detrimento exuerentur? At forte dicet aliquis: *Esto, regnum nostrum, hoc bono caret; non desunt alia, Germania, Polonia, Italia, Gallia, Hispania, in quibus Academiae florent, illuc erant, qui caeteris doctiores et haberi, et esse volunt.* Ergo, si quis liberos suos in disciplinis nobili, ingenuoque viro dignis erudiri velit, illos ad aliena regna mittere¹ oportet? At quid facient pauperes, quid mediocris fortunae homines, qui tantos sumptus filiis suis² suppeditare non possunt? Quod? Nonne ipsimet divites, magnas patiuntur difficultates, ob multa illa, graviaaque incommoda, quae filios a parentibus et patria procul in alienis regnis peregrinantes necessario comitantur?³ Hinc multi ob praeclaras animi, ingeniique dotes, summae spei adolescentes, vel paupertate impediti, vel sollicito parentum sive amore, sive timore retardati, vel ipsa itinerum difficultate perterriti iacent inculti, magno cum detimento hujus patriae. Quae cum optimorum ingeniorum feracissima semper fuerit, ob culturae tam inopiam (libere enim dicam, quod sentio) incredibili doctorum hominum penuria laborat; ita ut deficiant, tam, qui pro dignitate sacras litteras tractent, quam, qui in reipublicae

¹ Kéziratában hibásan így: mittat.

² A nyomtatásban így: liberis.

³ Eredetileg így: comitare solent, ut iam longo tempore confirmata nos docuit experientia.

administratione, debita cum humanarum scientiarum cognitione versentur. Quanto ergo melius sensit optimus, prudenterissimusque patriae hujus parens, ac totius Hungaricae gentis splendor eximius *Stephanus Rex*, qui, ut huic malo medetur, modum excogitavit, quo in posterum patriae solum id procrearet, quod aliunde antea nimio cum labore advehendum erat.

Bonarum igitur artium Academiam fundare, studiosorumque adolescentum seminarium instituere decrevit, ex quo, tanquam ex equo Trojano, consequentibus in perpetuum temporibus, viri optimarum disciplinarum apparatu instructi opem charissimae huic patriae suae laturi prodirent. Aliorum autem Christianorum principum exempla secutus, nostram Societatem hue advocavit, illique totam hanc curam commisit, ut Transylvanam ipsa juventutem bonis moribus institueret, eandemque tum humanioribus, tum philosophicis, tum etiam sacris erudiret disciplinis.

Quantum enim in hoc genere Societas valeret, noverat ipse cum alibi, tum maxime in eo, in quo tunc regnabat Poloniae regno; in quo Deo juvante Societas nostra magnos semper fecit, et indies facit progressus, summo cum emolumento illius regni, ut testantur multa illa Collegia, quae non a regibus solum, sed a praecipuis etiam regni proceribus atque dynastis liberalissime identidem fundantur. Neque sapientissimum regem sua fallebat opinio. Nam, quid ex literariis nostris laboribus exspectari potuisse, non obscure indicarunt scholae Collegii nostri Claudiopolitani, quae regnante pace, ita ex omni juvenum genere, maxime vero ex praecipua nobilitate florebant, ut in floribus ipsis, et certissimam nobis copiosissimae messis spem adferrent, et studiosam juventutem, ut ex illis ipsis regnis, ad quae studiorum causa nostres antea confluabant, jam ad nos eadem de causa ventitaret, invitarent. Qua eadem pace redeunte denuo, divino numine aspirante, resflorescerent, et suo tempore optatos doctorum, beneque moratorum hominum fructus darent. Quod si scholae nostrae claudantur, si messis haec ante maturitatem demetatur, si seminarii ipsius plantae, antequam adolescent, extirpentur: quid aliud sperari potest, quam, ut partim ea temporum calamitate, et reliquarum regni scholarum, praceptorumque conditione, iniquissima

partim intercluso ad caeteras Christianorum nationes aditu, ingenuae disciplinae penitus prostratae jaceant, atque Transylvana juventus luxurians in certissimam patriae perniciem plane sylvescat?

Scio, non deesse homines, qui rerum evidentia victi, haec quidem inficiari non possunt; spiritu tamen nescio quo ducti, ita disserunt: *Sit utilis Societas; utilitatem non quaero; laboret illis, quibus accepti sunt labores illius; ego illa cum damno carere, quam habere cum utilitate malo; studia vel abiecero, vel eorum causa alio ibo; commodo meo renuncio, nulli injuriam facio.* Ita ne in una Transylvania homines inveniam, adeo sua ipsorum commoda despicientes, ut utilitatem non modo non quaerant, sed ne oblatam quidem suscipiant, quin immo negligant, contemnant, rejiciant? homines, inquam, qui necessarias, saluberrimasque doctrinarum merces in alienis regnis potius maximo pretio, mercari, quam illas domi suae gratis habere velint? qui suos filios malint tanquam lapides supra lapides in theatro sedere (ut de indoctis affirmabat antiquus ille Philosophus) quam in reipublicae gubernatione, in principum consiliis, in his ipsis vestris omnium ordinum conventibus atque comitiis, doctos prudentesque senatores habere? Hos ego credam boni publici amantes, hostes patriae censendi sunt illi, auditores, qui eruditionem exulare cogunt, barbariem affectant; similesque illi omnis sanctitatis, justitiaeque pesti Iuliano Apostatae, qui, ut Christianorum nomen deleret, Christianumque cultum ad gentium barbariem traduceret, nullis validioribus machinis usus est, quam ut Christianam juventutem bonarum litterarum studiis operam dare prohiberet. Sublato enim studiorum cultu, nihil facilius, quam ut hominum animus, ut ita dicam, barbarescat. Huic incommodo heri occurrere voluerunt adversarii, cum de Academia nescio qua instituenda vos commonefecerunt. Sed, mihi credite, Academias ipsi destruere sciunt, instituere nesciunt. Integrae aetates prius elabentur, quam ut de primo ejus lapide jaciendo deliberetur, aut etiam cogitetur. Certe, si nostra corruat, ad perfectionem nulla unquam perducetur. Sed esto, obsequia nostra, hoc est, commoda vestra repudietis; honestatemne, justitiamque ipsam extra fines vestros amandabitis? Utilitatem igitur missam

faciamus, acquitati causae nostrae aures benignas obsecro
commodetis: et an ulla injuria nobis afferatur, diiudicetis.

Rex Stephanus Societatem nostram in hanc provinciam, ut audistis, introduxit. Iam quomodo illam firmaverit, paucis cognoscite. Claudiopoli Collegium nostrum instituit, nobisque tum de habitatione, tum de victu hac ratione prospexit. Pro habitatione simul cum templo monasterium desertum olim in ea civitate regum liberalitate aedificatum attribuit: collegioque seminarium studiosorum adjunxit, cui aedes, in quibus olim religiosae Virgines habitabant assignavit; in quibus magnificum sane gymnasium propriis sumptibus extruxit, certisque annuis redditibus locupletavit, atque ut plures pauperes studiosi in eodem seminario alerentur, ab optimo, aeternaque memoria dignissimo totius Christiani orbis parente Gregorio XIII Romano Pontifice Sanctissimo mille ducatos Hungaricos in singulos annos impetravit, qui semper usque ad ultimas hasce calamitates liberaliter soluti et fideliter expositi⁴ fuerunt. Quod velim intelligent illi, qui vel Romanum Pontificem Transylvaniae hostem asserunt, vel nos ex hac ad alias provincias pecunias deferre nimis injuste conqueruntur. Quidquid enim superest nobis, si quid superest, id totum vel in studiosis alendis, vel in orphanis sustentandis, vel in pauperibus sublevandis, vel in templis exornandis a nobis insumitur. Haec de habitatione. In alimenta vero dedit abbatiam Monostoriensem cum pagis illi adjunctis, quae bona jam antea, tempore reginae Isabellae et Serenissimi filii ejus Ioannis II. fuerant fisco applicata; quaeque cum eodem tempore essent abalienata, ne ulli injuria fieret, propriis Rex ipse pecuniis illa redemit, et Societati liberalissime in perpetuum donavit. Ut autem haec omnia firmiora essent, neve ullam ullo unquam tempore difficultatem paterentur, Societati horum omnium possessionem, nemine contradicente (quod in hoc regno summum est possessionis jus) rite dari curavit, neque tunc provincia repugnavit; sed annuit, ut testantur publica ipsius regni munimenta.

Porro cum religiosissimo rege Stephano, eiusque fratre optimo Christophoro demortuo,⁵ Societas nostra anno 1588°

⁴ A nyomatásban: fide expensi.

⁵ Meghalt 1581 május 27-én, még öccse, István király öt évvel utána.

ex provincia esset ablegata, iterum anno 1595° auctoritate comitiorum generalium Albae Iuliae celebratorum, universo suffragante regno per Serenissimum Principem Sigismundum Claudiopolim, Albam Iuliam et Monostor fuit revocata: et fundis, maxime Collegio Albensi instituendo aucta liberaliter. Quae revocatio anno 1599° similibus generalibus comitiis, fuit confirmata, nimurum regnum advertit absentiam nostram sibi non prodesse (uti nonnulli et sibi, et aliis persuaserant,) sed potius obesse, neque sine nobis, catholicorum conscientiis et saluti satis consultum esse potuisse.^{5a}

Ex his, ni fallor, illud satis aperte constat, quod in primo propositionis nostrae capite pollicebamur, qua nimurum ratione huc venerimus. Non enim *tanquam fures, aliunde in ovile ascendimus*; sed veluti legitimi pastores, per regiam portam intravimus, hoc est, regia auctoritate vocati accessimus. Ex quo illud aliud sequitur, nos optimo jure in provincia manere, et tum Claudiopoli, Albae Iuliae et Monostor domicilia habere, tum alibi pagos et bona possidere. Quae cum ita sint, patieturne regnum, patieminime vos, qui haec auditis et verissima esse intelligitis, ut quod ab universo regno, publica nobis auctoritate concessum est, id privata, sive Claudiopolitanorum, sive aliorum vi, per fas et nefas, nullo servato juris ordine e manibus nostris eripiatur? Quod igitur ab aliis injuste factum est, id ex justitia a vobismet ipsis corrigatur: Societasque nostra non solum in provincia conservetur, sed et Claudiopoli, unde per vim electa est, restituatur; et damna sacrilegis direptionibus illata resarciantur.

Iam secundum caput propositionis meae aggredior, et quomodo Societas in Transylvania se gesserit, breviter expono. Ipsa sane, quantum in se fuit, omnibus semper ex animo inservivit atque in rebus tum divinis, tum ad litterarum studia pertinentibus (haec enim sunt ea, in quibus ipsa proportione sui instituti occupatur) pro virili laboravit. Et quidem, quod spectat ad studia, quis unquam illam reprehendit, quod vel magistros minus idoneos vobis exhibue-

^{5a} Ezt — a fejedelem kívánságára — az 1599 március 21-én megnyílt medgyesi országgyűlésen a 10. végzésben állapították meg, helyreállítván vele az 1595 április 16-i állapotot. (Erd. org. gyűl. Emlékek IV. köt. 268—9. l.)

rit, vel disciplinas, quas docuit, non rectissima via ac ratione tradiderit? Homines sane non indoctos pro vestris liberis erudiendis vobis semper obtulit; et quando vestratis caruit, ex aliis provinciis Polonia, Germania, Italia, Gallia, Hispania, ingenio excellentes, doctrinaque praestantes homines accersivit; homines, inquam, qui ut vestris, filiorumque vestrorum commodis perfectissime inservirent; omni alia cura liberati, sese totos litterarum exercitationibus dedicabant, vestræque utilitati ac dignitati penitus mancipabant. Non ignota loquor. Hic in isto vestro amplissimo concessu, multos testes habeo, qui, si opus esset, hoc idem voce, auctoritateque sua non inviti confirmarent. Etenim, quis unquam discipulorum ad suum praeceptorem accedens, illum ita vel negotiis impeditum, vel laboribus defatigatum, vel alia de causa distractum offendit, quin statim adasset, ad quæsita responderet, dubia dissolveret, doctiorem redderet, prorsus illi ex voto satisfaceret? Quis ex tam multis, qui in nostris scholis, non uno vel altero die, aut mense, sed ipsis multis integris annis versati sunt; se vel unam horam, si sincere agat, sub disciplina nostra inutiliter trivisse, affirmare audeat? Neque mirum: non enim vel pecunia, vel commodum ullum ad hos labores vestri causa suscipiendos nos trahit, sed amor, amor — inquam — Dei, cui servimus, et vestri, quibus nostros labores ~~devvimus~~, suaviter impellit. Amor autem, teste sanctissimo neque ac doctissimo Patre Ioanne Chrysostomo assidue viret ac floret, senium non novit; vetustatem non suscipit. Quod sane et ratio docet, et experientia probat, quia (ut gravissimi auctoris, Sancti Augustini verbis utar) *omnia saepa et immania, prorsus facilia, et prope nulla efficit amor.* Nos ergo amore impulsi vobis servimus; vos odio perciti, nos exturbabitis?

Hic me cohíbeo, et a scholis ad religionem meam orationem converto. In qua fateor nostram Societatem nequaquam studiis omnium obsecutam esse, sed neque id opus fuit, immo contrarium necessario contigit, uti quisque a nostra diversam religionem colit. Sicuti ergo Arianus cum Christum verum, aeternum ac naturalem aeterni Patris filium esse negat, Spiritum Sanctum Deum non agnoscit; uno verbo, Sanctissimam Trinitatem damnat, non Calvinianis quidem aut Lutheranis, qui altissimum Trinitatis mysterium fatentur, satisfacit: non

P

propterea tamen amandatur. Quare? Quia ~~provincia~~ ^{provincia} tales jam confessionem tolerandam judicavit. Similiter, quando Calvinista vel Lutheranus infantes suos baptizat „In nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti,“ uti Christus imperavit, non probatur quidem Ariano, qui explosa antiqua illa forma novam induxit, secundum quam adultos tantum in nomine *Iesu Nazareni* abluit, neutquam tamen relegatur. Quid ita? Quia regnum Evangelicam illam formam nunquam reprobavit. Ita nos, licet in dogmatibus catholicis, non omnibus placeamus, non tamen propterea ulla poena, aut reprehensione digni sumus, quia religionem ab universo regno approbatam profitemur. Caeterum nonne in eo omnibus satisfecisse sat fuit, quod in religione omnium semper constantissimi fuimus? Alii enim, quippe *supra arenam fundati*, ne ipsis fundamentorum ruinis obruantur, illa saepe veluti male jacta deserere, et alia de novo ponere coguntur; nec tamen unquam, in quo quiescat animus, assequuntur. Nos vero, qui supra firmissimum veritatis fundamentum aedificati sumus, nunquam a religione nostra catholica Romana, vel transversum quidem unguem discessimus, nunquam ab impressis Sanctorum Apostolorum vestigiis, vel tantulum defleximus: semper Sanctorum patrum traditiones, pontificiaque decreta fidelissime custodivimus, ac demum divina oracula orthodoxe interpretantes, nihil unquam innovavimus. Quae cum diligentissime servaverimus, sane decretis regni quibus ne quis quicquam in religione innovet cavetur, abunde satisfecimus. Neque enim hoc tempore de religionis veritate, vel falsitate, seu de ea probanda, vel improbanda disputatur. Nam, si hac de re ageretur, causa ipsa certissimam mihi victoriam promitteret; modo ratio, non vis locum obtineret.

Quia tamen nostri accusatores institutam contra nos actionem ita inter se partiti sunt, ut Arianus doctrinam, Calvinista mores gravissimis insectaretur maledictis: ideo officii mei ratio me monet, ut hoc loco, quae contra catholicam doctrinam obiecta sunt, divino implorato auxilio refellamus. Quaecunque autem ille longo verborum circuitu dixit, vel ad detestandum sacrarum imaginum cultum, vel ad sanctuorum invocationem evertendam direxit: ut enim modo sacras imagines labefactaret (sicuti biennito ante templum labefactavit) hanc machinam admovit, schedulam quandam, in qua de-

scriptum habebat ex Illustrissimo Cardinali Bellarmino⁶ locum illum, in quo optimus auctor, non solum per sacras imagines, sanctos, sed ipsa quoque sanctorum simulacra colenda esse docet; ex quo, *Ecce idololatras*, in clamabat. Propositum autem suum ea ratione confirmabat, quia cum Deus ab omni sensu et concretione remosissimus, omnem tum pictoris, tum sculptoris artem effungiat, a nobis tamen per summum scelus, variis ad arbitrium nostrum formis effingeretur. Ut autem piam sanctorum invocationem ex animis hominum evellet, ex eodem doctore, distinctionem inter latram, duliam et hyperduliam afferebat; ex quo et doctorem ignorantiae, et catholicos impietatis accusabat: illum quidem, quia non satis sibi constaret, quippe quam venerationem prius soli Deo tribuendam esse docuisse, eandem postea ipsis quoque sanctis concederet; reliquos autem, quia similiter cultum latriae, *Deo* proprium creaturis impertirent, Beatissimamque Virginem allocuentes, illam *matrem gratiae, matrem misericordiae* appellarent, atque illis vocibus, quibus solum Deum invocare fas est, implorarent: *Tu nos ab hoste protege et hora mortis suscipe.* Quin ad apostolum Petrum suas voces convertentes *Miserere mei*, et alia id genus multa clamant. In eo praeterea eundem auctorem reprehendebat, quod Christianos ad imitationem stultae antiquitatis multos sanctos, quos veluti deos observarent, sibi finxisse, et quasi fabricatos esse assereret. His paucis, quaecunque ille dixit, contineri viri prudentes mihi affirmarunt; qui heri illum isto loco apud vos vestro idiomate perorantem audiverunt, rectene, vos judicate. At enim, si bonus ille vir aequiore animo, oculoque candiore acerrimum illum omnium haeresum, haereticorumque jugulatorem legisset, ab eoque non solum quid objiceret, sed etiam quomodo obiecta refelleret, edoceri voluisse, haud dubie et sibi ipsi silentium imposuisse, et me ab hoc respondendi labore liberasset.

Ut igitur respondeamus, atque ita respondeamus, ut in animis vestris ne tenuissimum quidem dubitationis scrupulum⁷ relinquamus, illud in primis memoria repetamus oportet: idololatriam nihil aliud esse, quam falsorum deorum cultum, cui

⁶ Bellarmin Róbert jezsuita író, 1596 óta báboros; meghalt 1621-ben Rómában.

⁷ A nyomtatványban: sculptrum.

extinguendo Sanctae Romanae matris Ecclesiae filii prope-
modum infiniti, glorioso martyrii certamine sanguinem profu-
derunt. Cum igitur terminus idololatrici cultus, Iupiter, verbi
causa, sit malus: ea quoque, quae ad illum referuntur, ut
est honor Iovis statuae delatus, vitatur; ut taceam caecam
antiquitatem, non raro mutis ipsis simulacris, veluti diis, ho-
nores divinos impertitam esse, Nos autem cum non falsos, sed
verum Deum, verosque sanctos pie, sancteque veneremur;
inde fit, ut quaecunque suapte natura ad hunc finem conse-
quendum accommodata sunt (inter quae sacrarum imaginum
reverentia numeratur) pia et sancta censeantur. Ex hac velut
radice duo colliguntur, auditores. Alterum est, magna sive
impietate, sive caecitate laborare eos, qui cum nobiliores sua-
rum aedium partes profanis illis, quae castas mentes corrum-
punt, simulacris, tanquam eximiis honoris ac dignitatis orna-
mentis illustrent; sacras Christi. caeterorumque beatorum
imagines nullibi consistere permittunt, ubique persequuntur;
omnia ipsi in eas patrant, quae in Christum ipsum Iudeos
in martyres tyrannos patrassè non ignorant: ut verissime dixe-
ris, ab illis pluris fieri Bacchum,⁸ quam Christum; impudicam
Venerem, quam gloriosissimam Virginem Matrem. Alterum
est, immerito reprehendi illos, qui electis falsis idolis, victoria
Christi crucifixi signa, sacraque aliorum sanctorum trophyæ,
uti verae pietatis monumenta, ubique erigunt, in primis autem
templa, in quibus sacra peraguntur, iis magnifice instituunt.⁹

Cur autem in sacris mysteriis imagines adhibeamus, pau-
cis expono. Docet magnus illè naturae interpres et philosopho-
rum magister Aristoteles, *intellectum nostrum ad coelestia,*
veluti ad solem noctuam se habere; ut igitur ad supercoelestia
illa, et (ut vir doctissimus loquitur) ultramundana contem-
planda erigamus; quasi perspiciliis egemus, et ideo sacras ima-
gines adhibemus, non tam, ut eas, quam ut per eas et Deum
ipsum, et reliquos felicissimos coeli incolas, quantum naturae
nostræ, patitur imbecillitas^{9a} intueamur. Quia vero, qui per-
speciliis utitur, non solum per ea, sed etiam ea intuetur, inde
fit, ut non solum Deum, vel sanctos per imagines, sed imagines

⁸ A kéziratban: Iovem. ⁹ Ugyanott: instruunt.

^{9a} A könyvben hibás szedéssel: imbellicitas.

quoque tanquam res sacras et archetypa ipsa repreaesentantes (quod unum asserit Bellarminus) veneremur. Res exemplo planae fiet. Cum imaginem Christi Servatoris nostri intueor, non solum Christum ipsum colo, sed ipsi quoque imagini honorem tribuo, quia nimur illam, tanquam Christi imaginem agnosco. Fac non esse talem, nullam ei venerationem impertior, quia non nisi propter Christum illam honoro. Simili modo crucem Christi, cujus tu heri venerationem detestabar, nos hodie exaltationem celebramus, adoro; quia in ea arduo salutis meae operi manum extremam imposuit Christus. Hoc auferas a cruce, nullo eam prosequor honore. Et de reliquis idem judicium esto. In posterum igitur, cum illum Bellarmini locum legeris, neque auctorem imprudenter condemnabis, neque nos idololatras, sed Christianos, atque Catholicos Christianos appellabis.

Porro, quia Deum pingi posse negas; quaero abs te, num Deum tu imaginatione assequaris? Si negas, ergo neque mente concipis. Tritum enim est illud: *Nihil est in intellectu, quin praecesserit in sensu*. At si Deum mente non concipis, quomodo de illo verba facis? Profecto de ipso melius, quam de coloribus caecus judicare nequis. Si affirmas, rursum quaero, quomodo Deum corporis expertem corporeo sensu complectaris? Quomodo illum in animi tui tabella imaginationis, quasi coloribus, depingas? Quomodo pulcherrimam illam divini numinis ideam a te fabricatam in te ipso contempleris? Dices, *Philosophica sunt ista*. Fateor, sed verissima. Iam theologicam, eamque facillimam accipe rationem. Quis Deum nos pingere docuit? Nonne sacrae ipsae litterae, quae quid aliud sunt, quam verum, vivum et, ut ita dicam, spirans Dei simulacrum? Deficiet me dies, si omnia loca adferre velim, in quibus Deo oculos, pedes, manus et alia hujusmodi sacra tribuunt volumina. Ea tu aperi et veluti involutam aliquam telam explica, et statim Deum ipsum divinis prorsus lineamentis, non leviter adumbratum, sed numeris omnibus absolutum tibi videberis intueri. Neque enim illum, tanquam imbecillum senem aliquem, uti tu negaris, aspicies; sed contueberis, velut summum coeli, terraeque dominum; modo in excelso majestatis suae solio sedentem, et rebus universis pro cuiusque naturae conditione virtutes, ac dona distribuentem; modo potentissima dextra sua mundi quasi habendas regentem, ac moderantem;

modo in paradiso voluptatis ad auram post meridiem deambulantem et cum primo humani generis parente colloquentem; modo seipsum fidelissimo servo suo Moysi faciem ejus gloriosissimam videre exoptanti, contemplandum exhibentem. Sed quid in exemplis coquendis tempus contero? Nonne Deus ipse, tanquam optimus artifex, excellentissime seipsum depinxit, quando hominem ad imaginem et similitudinem suam formavit? Qua ergo ratione et tu Deum, in animo tuo formas et sacrae litterae pingunt, et Deus tuo formas; et sacrae litterae pingunt et Deus ipse figurat, eadem ego illum eundem et coloribus pictum, et lineamentis sculptum tuis exhibeo conspiciendum oculis.

Quid ad haec respondebis? Dices, si sapis, *sacras litteras sese infirmitati nostrae accommodare. Cum enim Deus propter suam simplicissimam et ab omni terrena, mortalique concretione segregatam naturam a nobis sicuti est, minime comprehendendi possit, illum nobis variis modis quasi vestitum sacrae proponunt litterae, quae idcirco non mentiuntur, quia non Deum quasi caduca aliqua natura, aut figura coagmentatum praedicant; sed tantum veluti signa quaedam et vestigia sensibus obiciunt: ut illis tanquam coelestibus nunciis animus expergefactus, et contemplationis alis in coelum usque sublatus, per immensa illa coelestium regionum spatia, veram Dei cognitionem vestiget atque venetur.*

Recte sane. At eodem prorsus modo, cum oculorum tuorum acies ad Deum nimia luce circumfusum pertingere non queat, eum tibi sancta mater Ecclesia, sine ullo errore vel mendacio, imagine, quasi Mosaico velo, obductum offert; non ut idolatriam exerceas, sed ut in imagine et per imaginem divinum Numen agnoscas, Deumque colas, sicuti pastores, signo ab Angelis accepto, Christum pannis involutum invenerunt, agnoverunt, coluerunt.

Iam, ut ad illud de Invocatione Sanctorum veniamus, blasphemas Matthaee,¹⁰ quando nos, quod Deo proprium est, alteri dare somnias. En tibi certissima catholicae religionis orandi regula, ad quam reliquae omnes sunt dirigendae. Cum Deum alloquitur: *Pater de coelis Deus, inquit, miserere nobis. Fili redemptor mundi Deus, miserere nobis. Spiritus*

¹⁰ A kéziratban: blasphemant illi.

Sancte Deus, miserere nobis. Sancta Trinitas (audi Ariane unus) Deus, miserere nobis. Ecce tibi supremus honorum omnium auctor, et largitor Deus, cui soli verum latriae cultum nostra religio impertit. Cum vero Mariam vel Petrum, vel ex sanctis alium quempiam invocant catholici: *Sancta Maria, inquiunt, ora pro nobis; Sancte Petre, ora pro nobis;* ecce Sancti, tanquam nostri apud Deum advocati. Licet enim unum mediatorem primum Jesum Christum fateamur, alios tamen ejus veluti vicarios, et dari asserimus, et precari non erubescimus. Quod si aliquando Beatissimam Christi matrem, ob singularem illius dignitatem, *gratiae et misericordiae matrem, ac nostrae salutis causam et fontem* appellamus: vel etiam alie-
cujus alterius sancti opem implorantes, ut nostri misereatur, nostraequae salutis prospiciat, obsecramus; illa omnia orando, intercedendo, imperando, intelligenda esse tibi velim persuadeas, hocque illud esse, quod ex doctrina Patrum, praecclare Bellarminus docet, tandem agnoscas. Qua in re nihil omnino difficultatis habebis, si hujuscemodi orandi, precandique formulas, communi, quotidianoque more loquendi et usu memineris esse tristissimas. Quoties enim accidit, ut qui vitam ac libertatem a principe exspectat, cum cancellario agens, illum unicam spem suam, solumque salutis ac libertatis suae auctorem et vindicem vocet, quibus verbis, quid aliud intendit, quam ut vel se in illius apud principem precibus suae vitae ac salutis spem collocasse significet, vel eum, ut suae causae patrocinium suspiciat, exoret?

Quod autem imponitur Bellarmino, illum docere, catholicos sibi finxisse sanctos, injustissima sane levitatis nota gravissimo, doctissimoque viro inuritur. Neque enim hoc somnavit ipse, neque sibi sanctos finixerunt catholici; sed Christiani, sicuti loco Iovis, quem ante quam Evangelii lumen illis affulgeret, venerabantur, verum Deum colendum suscepérunt: sic reiecta reliquorum deorum turba, sanctorum coetum, quem observarent, pie admiserunt, ut testantur sacra venerandae antiquitatis monumenta, tum oecumenicorum conciliorum, hoc est Ecclesiae universae in nomine Dei congregatae, cuius auctoritas apud omnes, qui recte de Deo et religione sentirent semper maxima fuit: tum eorum Patrum, qui et doctrina clarissimi, et antiquitate venerandi, et sanctitate celeberrimi, Christianae religionis initia et incrementa fidelissime nobis

tradiderunt; divina ejusdem oracula et mysteria, doctissime exposuerunt; sanctorum virorum res paeclare gestas aeternitati consecrarunt; Christianae denique reipublicae clavum tenentes, eam sanctissimis legibus et institutis rexerunt, firmarunt, amplificarunt. Ut mirum sit, quomodo isti novi, et ut ita dicam, recens nati Christiani, reiecta, quam a majoribus acceperunt, religione, novam nescio quam ecclesiam, hominum conspectum fugientem, nusquam consistentem, chimerae simillimam sibi finxerunt: avitae autem religioni alienissimo vocabulo abutentes, idolatriae nomen imposuerunt; eo, ut opinor, consilio, ut suos in templo, in sanctos, in sacerdotes, nefarios conatus, fucato religionis colore tegerent; vitiatos hominum animos, arctioribus laqueis irretirent, nosque rudi populo, loquacibusque mulierculis magis invisos redderent. Sed latret, licet, Arius: veritatem impugnet Calvinus; fremat reliqua hostium caterva, non mordebunt, non superabunt, non nocebunt; quia tibi, o Beatissime Romane Pontifex, tibi, o felicissime Christi vicarie, tibi, inquam, dictum est: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt aduersus eam.* Vos vero, o Sanctissimi, vos, o gloriosissimi, coelestis Hierusalem cives, qui immortalitate armati et in tutissima aeternae felicitatis arce collocati, horum latratus, fremitusque et inanes conatus viridetis: ecquando tandem causae vestrae patrocinium suscipietis, tantam adversariorum audaciam perfringetis, et de illis gloriosissime triumphantes, vos, quibus sacri honores persolvantur, dignos esse ostendetis?

Sed, quid pluribus immoramus in primis hisce Christianae religionis rudimentis, quae cum omnibus, tum maxime iis, qui se aliorum doctores et ductores profitentur, ignorare nimis turpe est? Neque enim modo, sintne colendi sancti disputamus, sed illud, tanquam axioma catholicis ab universo regno concessum statujmus, et inde nihil impii, nihil absurdum contra nos ab adversariis inferri demonstramus. Etenim qui, quod Deo proprium est, alteri concedat, catholicorum prorsus reperies neminem; minime vero omnium doctissimum Bellarmimum, quem etsi propter doctrinae excellentiam et vitae integritatem optimo jure defendimus, non tamen illius doctrina, nostram metimur, quippe fidei nostrae regulam nullam agnoscimus, praeter illam, quam divinae auctoritati innixus

constituit castissimus ille, perpetuus et semper sibi constans totius Ecclesiae Catholicae sensus, atque consensus, quem unicum, ut certissimum Christianae veritatis oraculum, in omnibus amplectimur, sequimur et sancte veneramur.

Iam vero cum adversarii inter se altercarentur (licet enim, cum de Jesuitis agitur, dexteras jungant, ut communi conatu majorem in nos impetum faciant, in multis tamen inter se acerrime digladiantur, ita ut de illis dicere possimus, quod de Ario et Sabellio affirmabat illo ^{rum} expugnator acerrimus, Sanctus Basilius: *Pugnat, inquit, Judaismus cum Graecismo, et ambo cum Christianismo, quemadmodum Aegyptii et Assyrii et inter se hostes erant, et Israeli*) cum, inquam, altercarentur, et de Sanctissima Trinitate, quam unus negat, alter asseverat, contenderent: ad illud, si recte meministis devenerunt, ut ille universam de Trinitate doctrinam, ex solis traditionibus, nulla ratione ex sacris litteris constare assereret; hic vero, nihil aliud, quam illum blasphemasse summo clamore responderet. Quare ne supremum Christianae religionis mysterium patrono destitui videatur, unum vel alterum ex sacris litteris testimonium summa cum brevitate in medium proferamus. Primum itaque illud occurrit, quod in calce sui Evangelii Sanctus Matthaeus scribit, nempe ubi Christus Trinitatem manifestavit, cum ut homines *In nomine Patris et filii et Spiritus Sancti* baptizarentur legem sancivit. Sed forte antiquus verbi divini praedicator, vel nondum ad finem Evangelii Sancti Matthei pervenit, vel non est tantus Arithmeticus, qui ex Patre, Filio et Spiritu Sancto Trinitatem colligat; vel, quod potius crediderim, Trinitatem non credit, quia veram illam formam, ex qua veluti matre integerrima homines in Christianae religionis lucem suscipiuntur, Sanctaeque Trinitatis fide initiantur jampridem repudiavit, atque in ejus locum, corruptam, ut ita loquar, et constupratam ^{anovercam}, quae legitimis verae fidei partibus dolose subductis, adulterinos foetus impia, inexpabilique fraude supponeret, veteratorie substituit.

Secundo loco sese offert illud Sancti Ioannis: *Tres sunt, qui dant testimonium in coelo: Pater, Verbum et Spiritus Sanctus;* ex quo illud mirum videtur, virum jam grandaevum et in vertendis sacris paginis exercitatissimum, ex tam aperto ternario, Sanctissimum Trinitatis mysterium non solum non

didicisse, sed neque (quod ad ipsius dictum infirmandum sufficiebat) doctrinam de Trinitate in sacris litteris fundamentum habere, collegisse. Forte collegit, sed statim unitas consequens (*et hi tres unum sunt*) leviter impressum Trinitatis vestigium, oblitteravit. Nimirum quomodo in una simplicissima natura tres personae re ipsa inter se distinctae reperirentur, non intellexit: sicuti quomodo magnus ille patriarcha Abraham tres viderit et unum adoraverit, nunquam forte contemplatus fuit, qui necdum *intellectum suum in obsequium fidei* cum Apostolo Paulo *captivavit*. Verum, ut susceptae contra ipsum disputationi finem imponamus, videt, auditores, qui cunque videndi facultate non caret, toto coelo aberrare, qui nos cum idololatris, a quibus immenso disjungimur intervallo, adnumerare nituntur. Illi enim falsum, nos verum Deum colimus; illi plures deos, nos unum tantum confitemur; illi simulacris ipsis divinos honores offerunt, nos sacras imagines, non nisi qua archetypos repraesentant, honoramus; illi denique uno, eodemque ritu universam illam deorum multitudinem invocant, precantur et observant, nos Deum sanctis tantum excellere dicimus, quantum supremum infimis, dominum servis, ipsum mundi procreatorem, rebus creatis excellere ratio monstrat, religio docet et sapientissimi quique fatentur. Sed longius forte, quam opus erat, in doctrina nostra a calumniis vindicanda digressi sumus. Iam ad mores defendendos progrediamur.

Cum enim neque in humanis scientiis, neque in divinis, ut vidimus, unquam lapsi fuerimus, restat, ut mores nostros, tanquam severi judices, una cum altero accusatore, diligenter examinemus, cuius accusationem, qui mihi retulerunt, totam ad quinque capita revocarunt. Quod videlicet, copiosissimum innocentium sanguinem profuderimus; quod provinciam hanc perdiderimus; quod Sigismundum principem regno spoliaverimus; quod in eos, qui catholicam religionem aspernarentur, carnificinam exercuerimus; quod demum, regna omnia, ubi sumus, perturbemus. Iam, ut a primo incipiamus: prodeat in medium, prodeat quisquis ille est, qui a nobis, nostris vel verbis, vel factis offensum se esse testatur; et qua in re a nobis laesus sit, libere profiteatur: a nobis, inquam, qui toties rapiendas passi sumus; aliena tamen nunquam attigimus: toties injurias, et eas gravissimas accepimus; vindictam nunquam,

etiam cum possemus, appetivimus: toties cynicos, id est, ad vivum mordentes obtrectatores sustinuimus; famam tamen alienam nunquam vel minimum violavimus; immo semper bonum pro malo reddentes, vel inimicis ipsis, quantum in nobis situm fuit, opitulati sumus. Testis est civitas Claudiopolitana; quid dico civitas Claudiopolitana? Testis provincia universa; testes vos, quotquot praesentes adestis, qui non legistis, aut ab aliis audivistis, sed ipsimet spectatores fuistis, quando ante duos annos Collegium nostrum Claudiopolitanum diripiebatur; quando templum destruebatur; quando scholae funditus evertebantur; quando nos raptabamur, spoliabamur; vulnerabamur, mactabamur; vix spirantes et seminudi ejiciebamur; et tamen *tanquam oves ad occisionem ductae, ne os quidem aperiebamus*, sed taciti, ut civitati omnia prospere atque feliciter evenirent, a summo rerum moderatore Deo, suppliciter precabamur.

Vidistis tunc ex una parte magnam illam nequissimorum hominum colluviem, duce Ariano superintendente Claudiopolitano, accusatore nostro, cum aliis ministris et scholae rectoribus, undique in nostrum Collegium, templum et gymnasium, tanto cum furore, fremitu et vociferatione, armorumque fragore irrumpente, ut statim illam esse potestatem tenebrarum, quisque fateri vel invitus cogeretur.

Vidistis ab illis, non armis magis, quam inusitata quadam rabie instructis, sanctitatis domicilium a sanctissimis regibus aedificatum et Deo sacratum, nefario scelere pollui, coelo et sanctis bellum indici; in gloriosissimum coelorum reginae nomen, maledictorum quasi tela contorqueri; sacram ejus statuam obtruncari; ipsum mundi regem Christum, sacra, in qua asservabatur pixide violata (horret animus, lingua haeret, nec tamen reticeri debet) sacrilegis, aeternisque cruciatibus damnandis pedibus sceleratissime conculcari; omnia divina et humana insatiabili odii atque furoris flamma vastari, excindi, funestari.

Vidistis sordidos quosque et infimae plebis homines, inviros, tum genere, tum religiosa conditione honestissimos, intolerabilem petulantiam exercere; tantaque sive praedandi, sive nos affligendi libidine inflammatos, ut veluti canes venatici, quicquid vel in sinu, vel in sacculis latuisset occulti furacissime explorarent et nos stropholis ipsis, quid simplicis-

simis illis cingulis, pauperrimisque zonis, quibus honestate religiosa vestes, ne diffluant, cohibemus, indignissime spoliantur. Memini eos, cum ex me, quod raperent, non reperirent; et tamen ipsi caeca rapiendi cupiditate raperentur, sudarium ipsum, quale istud est, ex manibus eripere voluisse, ut videlicet Christum nudum nudi sequeremur, et rebus omnibus spoliati e civitate ejiceremur.

Vidistis ex altera parte, non infimae conditionis homines, adversa valetudine pene confectos, ex lectis ipsis in exilium pelli.

Vidistis illos, fallentibus vestigiis, aliis innixos, non sine summo labore, ac difficultate incedere posse; et tamen, ut cum aliis, vel nudis pedibus abirent, coactos esse. Quos vero vis morbi ita fixos tenebat, ut loco moveri non possent; illi, bone Deus, quomodo cruciati, afflictati, cruentati fuere?

Vidiſtis, o tempora, o mores, o intolerandam peccandi licentiam! Vidistis viros innocentes et religiosa pietate Deo dicatos caede nefaria trucidatos, jacere proprio cruore involutos.

Vidistis sanctum illum senem *Patrem Petrum Maiorium* proprio sanguine redundantem, qui cum auctoritate sua et precibus illam ipsam civitatem aliquando ferro, flammae et direptionibus destinatam, servasset incolumem, tunc a civibus vulnerari potuit, ut vulnus alligaretur, vix ac ne vix impetrare potuit; namque cuius beneficio civitas illa stabat, eum vulneribus cruentum ex civitate cives crudeliter ingrati pellebant in exilium.

Quae res adeo indigna fuit, ut coelum ipsum, eam se ferre non posse significaret, cum repente obducto densissimo nubium velo, sese e conspectu nostro eriperet et quasi exarscentem hominum iram restinguere vellet, maximum aquarum imbrex immitteret. Sed frustra. Illa enim furoris flamma non modo non deferbuit, sed veluti candentes leviter aspersi carbones, irritata magis invaluit: nec prius furere destitit, quam nos ex civitatis procella emergentes, extra civitatem, immanni ubique excurrentium Turcarum atque Tartarorum feritati dilaniandos obiecerit. Sed Deus illorum consilia dissipavit. Quia enim providentia Babylonicos leones, ne Danielem vorarent, mansuefecit: illa eadem truculentas illas in humana figura belluas ita delinivit, ut non solum nobis non nocerent, sed

etiam ultro benevolentiae et caritatis officia perhumaniter praestarent. siquidem¹¹ Turcae reperti, qui donec alia ratione nobis tum de securitate, tum de itineris commoditate prospiceretur, nostros maxime infirmos in suis r̄hedis receperunt, iisque magnum tam commiserationis, quam humanitatis officium praestiterunt.

Sed quorsum haec spectat, tam longa et tam alte repetita oratio? Ut nimirum iis auditis, quae nobis fecerunt Claudiopolitani; quid nos illis fecerimus. ex iis, quae sequuntur, melius intelligatis et objectum nobis crimen, quod humanum sanguinem sitiamus. sententiis omnibus falsissimum esse declaratis.

Iam igitur ad civitatem redeamus: ut ex illa ipsa, innocentiae nostrae testes, hostes ipsos producamus. Testes multi illi cives Claudiopolitani, qui ante annum cum defectionis, tum memoratae nostrae ejectionis causa erant captivi. Cum enim eos in carcere, plenus bonis nuntiis visitarem, affirmabant se a propinquis, ab amicis, a civibus, a cognatis, ab affinibus, a fratribus, uno verbo ab iis omnibus, a quibus juvari debuissent, prorsus deserit: in nobis solis, a quibus minime omnium, propter gravissima in nos commissa facinora, auxilium sperassent. paternam curam, sollicitudinem, benevoliam experiri: se tanquam *filios prodigos*, indignos, qui ante conspectum nostrum starent, accusabant; me tanquam benignum parentem, qui illos tanta caritate complecterer, praedicabant: pro beneficio, quod tunc accipiebant, non solum se memores futuros, sed ut ipsorum quoque posteritas Societati nostrae grata foret, testamento cauturos promittebant. Quae non exprobrandi causa, sed nostri defendendi gratia commemo; et ut Iesuitas non sanguinarios, sed ut sanguini parceretur auctores fuisse intelligatis.

Atque, ne a Claudiopolitanis discedamus, quis exardescensem in eos militum iram mitigavit, sedavit, restinxit? Dicant ipsi, et patres fuisse fateantur ingenui. Quis illos ex carcere domum reduxit, liberis atque conjugibus restituit, ut ubique versari possent, impetravit? Interrogentur eorum nonnulli, quos hic adesse conspicio et me haud dubie fuisse respondebunt: qui, si quid apud Caesareae Majestatis sive

¹¹ Ez a néhány sor (a szakasz végéig) a kéziratban nincs meg vagyis szerző a kefelevonatba szúrta be.

Generales, sive Commissarios potui, id totum, quantumcumque fuit, in Transylvanorum salutem insuppsi, ut non ex infimo solum, sed ex supremo etiam ordine, testantur ii, qui post Deum, salutem suam acceptam referunt mihi. Testis ille ipse, qui cum saepius gloriatus esset, quod unum ex nostris in illa Collegii direptione interfecisset, ac propterea in extremo capitris periculo versaretur: nostris tamen precibus impetravit, ut nulla in eum quaestio haberetur. Qua de re cum Excellentissimo Georgio Basta Caesareae Majestatis Generali supplicremus, *Fiat, inquit, si ita vobis placet; sed creditote illum in posterum data commoditate, peiora in vos patrafurum.* Dicat nunc noster, dicamne accusator, an calumniator? Dicat nos multum sanguinis innocentis profudisse, et verissime dicet, multum enim sanguinem innocentem profundimus; sed nostrum, non alienum: et homicidas non solum non persecuti sumus, sed juvimus, et precibus nostris, ex patibulis ipsis eripuimus. Testis ille, qui Patrem ipsum Maiorum, virum sanctitatem clarum, religione venerandum, in eadem Collegii dilapidatione vulneravit; quem licet Pater optime cognovisset, tamen ne debitas poenas lueret, nunquam adduci potuit, ut eum nominaret; quia videlicet ad patiendum semper, ad vindicandum nunquam parati sumus. Viderint igitur obtrectatores nostri, quonam jure nos et vindictae amantes, et innocentium oppressores appellant. Testes cives ipsi universi, qui in suis calamitatibus ad nos, tanquam ad unicum praesidium confugientes, a nobis non semel, sed saepius adiuti, protecti, defensi, et praecipue a militum direptione servati fuerunt, cum tamen saepissime nos ab iis injuriis lacesciti, damnis affecti, in vita, in fama, in bonis violati simus. Et nuper cum ex illa civitate contra fas, jusque omne rursus ejiceremur, ne unum quidem diem impetrare potuimus, quo rebus nostris, vitaeque nostrae prospiceremus. Sic qui ante annum a Senatu illo quotidie (ut civium conditio et necessitas ferebat) veluti totius civitatis parens carissimus et amantissimus salutabar et appellabar, nunc ab illo eodem, nihilominus tamen se nulla in re a me laesum confitente, ita sum tractatus, ut nec pejus, nec majori cum inhumanitate tractari potuerit homo inimicissimus. Tanta est mortalium vel simulatio, vel inconstantia, vel naturae ad fallendum vesutiloquax impudentia! Testes alios, neque pau-

cos neque obscuros proferre possem; sed brevitati consulendum, nec in re clarissima diutius immorandum.

Quamobrem, si neque verbis, neque factis in quemquam peccavimus, reliquum est, ut aliam causam, cur adversarii nos persequantur, investigemus. Haec autem non procul abest, auditores, in promptu est, etiam non vocata adest. Si, quaenam illa sit, ex me intelligere velitis, clara voce, ut omnes audiant, eam esse dico et constanter affirmo, quia *catholici sacerdotes* sumus; quia *catholicam religionem* cervicibus nostris sustinemus. Quod quidem nuper non obscure judex Claudiopolitanus declaravit, qui, *non offenderunt nos Patres*, inquit, *sed illos non volumus*. Quare? *Quia eos non amamus*. Cujus rationem addens collega ipsius: *quia*, inquit, *in religione dissentimus*. Quam eandem rationem senatus ipse publico centum patrum decreto confirmavit. Qui, dum se nulla a nobis injuria affectum, me interrogante, fateretur, an non aperte religionem ejectionis nostrae causam esse testabatur? Verum ne relicto fonte rivulos consectemur, heri Claudiopolitanum superintendentem contra nos declamantem audivistis: *Ejificantur Jesuitae, quia idolatriae, scilicet, convincuntur*. Ergo religio catholica, quam profitemur, in causa est, cur periclitemur. Quod si ita est, nos quidem cum Apostolis a *conspectu vestro gaudentes ibimus, quod pro nomine JESU contumeliam pati digni facti sumus*. Attamen hoc ita iniquum esse, certum erit, sicuti teste regno universo, certissimum est catholicam nostram, Romanamque religionem esse unam, immo primam ex approbatis in Transylvania.

Obmutescit hic adversarius ille, qui nos de religione accusavit, quia ad haec quid respondeat illi, non occurrit. At consurgit ille alter, qui morum nostrorum censorem se fecit, et alterum accusationis venenatum telum contorquens ait: *Non religio in causa est, cur vos vel ex civitatibus ejiciamini, vel ex regno ipso exturbemini; sed in causa estis vos, qui cum ecclesiastici et religiosi sitis, non rebus divinis, non vestris litterarum exercitationibus, quasi cancellis contenti fines alienos violatis, res politicas attingitis, omnia permisctis, pacem et quietem publicam perturbatis, populos denique in summas miserias et calamitates conjicitis; et propterea digni estis, qui vel dimittamini, vel certe duriore freno injecto cohibeamini*.

11 m.

Magna querela, senatores prudentissimi; antiqua querela, auditores nobilissimi; sed quo major et antiquior est, eo clarius falsitatem suam prodit. Fierine potest, ut Patres toties leges suas et instituta transgredientes, in aliorum perniciem, tam graviter offenderint, publicam pacem turba-
verint, seditiones concitaverint, populos perdiderint, provin-
ciam totam pessum dederint; et tamen, cum toties accusati fuerint, nullus id unquam probaverit? Nullus unquam proba-
vit. Nec, Deo innocentiam nostram protegente, ullus un-
quam in aeternum probabit. Fateor illas voces in Transyl-
vania esse frequentes: *Jesuitae malorum sunt causae.* Non
ignoro in ore multorum sermones illos versari: *Jesuitae tan-
quam membra putrida sunt amputandi, tanquam patriae
pestes sunt ablegandi.* Quae quidem, etsi tam facile a nobis
negari possunt, quam leviter ab aliis asseruntur: tamen, ne
gravissimum crimen sola negatione diluamus, sed etiam fal-
sum esse ostendamus; quinam sint illi, qui ejusmodi dissemi-
nant, paulo attentius inspiciamus. Homines, qui nos vix
de nomine cognoscunt, qui nunquam vel scholas nostras
adierunt, vel conciones audiverunt, vel domi nostrae, nobis-
cumque versati fuerunt. Inveniatur unus, qui nos *arguat de
peccato*, id est, qui nos certa facinora commisisse convincat;
qui homines, inter quos odia et discordias disseminaverimus,
proferat; qui vel mortalium unum, cui consilium contra
Christianam pietatem aliquando dederimus, producat. Inve-
niatur, inquam, qui haec praestet et vicit, glriosumque de
nobis triumphum egit. Vulgus imperitorum est, auditores,
quod obloquitur, male imbutum a nescio quibus turbulentis
hominibus, qui verbo quidem propter ea, quae dixi, revera
autem propter religionem nos persequuntur. At prudentis
non est, ex imperitorum, improborumque maledictis, sed ex
propriis cujusque factis unumquemque judicare.

{ H

Audivistis multos reliquarum sectarum ministros, hisce
diebus contra nos conjurasse. Vultis scire causam? Vitae
nostrae innocentiam, doctrinaeque splendorem ferre non
possunt. Comparete, quaeso, homines cum hominibus, Jesui-
tas cum illis ipsis, qui nos tantopere insectantur, Arianis;
doctrinam cum doctrina; mores cum moribus, quaeso, com-
parete. Nos nostris discipulis, cum bonis litteris, bonos etiam
mores, modestiam in primis, ac tantopere in adolescentibus

laudatam verecundiam instillamus: illi suos, ut per summam licentiam in sanguine nostro sacrilegas manus suas nefarie commaculent, edocere non verentur; ut juventutem apud nos ingenius, apud ipsos sicariorum artibus exerceri fatearis. Nos nostros ex praescripto Evangelii/ auditores, ad mutuam caritatem, concordiam, pacem, pietatemque omnem, nostris concionibus informamus: Illi turbulentे suos pro concione ad seditionem hortantur; turbas moluntur; populi ab illis ipsis concitati, temeritatem novis inventis, magis ac magis inflammant, ac demum effrenati furoris arma et verbo, et exemplo subministrant. *An non bonum nos semen seminare, zizaniā ipsos superseminare agnoscitis?* Nos denique status, conditionisque nostrae memores, tanquam boni Christi imitatores, humilitatis ac mansuetudinis exemplo, et illis, et aliis praeire studemus: illi facinorosorum hominum duces facti, nos invadunt; aedes nostras diripiunt; templa evertunt; sacra profanant; consecratos Deo servos, sacrilego impetu petunt; raptant; percutiunt; sauciant; transfodiunt; interficiunt. Quis unquam Jesuitarum talia tentavit?

(18)

Hic adversarii, cum facta, quae reprehendant, non reperiant, ad litteras nescio quas, confugiunt; quarum unas (ut heri audivistis) regina Angliae ad imperatorem Turcarum iamdudum exararat, ex quibus accusator tertium criminatio-
nis caput configens, hoc pacto ratiocinatur: *Regina illa prin-
cipem Sigismundum eo nomine imperatori Turcarū com-
mendat, quia eandem cum ipsa religionem colit; ergo ne
Sigismundus Calvinō adhaereat, illum e regno Jesuitae pel-
lunt.* Ingenium hominis considerate. Ut *Sigismundum* a nobis regno spoliatum probet, prius ipse eundem religione spoliat. Meliorem sane interpretem egisset, si de religione Christiana litteras interpretatus esset. In ea enim, non in Calviniana, cum regina princeps consentiebat. At veniam illi demus, si quidem coactus erravit. Cum enim nos in optimum, optime-
que de nobis meritum principem, ingratos fuisse ostendere véllet; viam autem, qua ad id, quod volebat, perveniret, nullam in tota Christiana, hoc est civili et humana republica reperiit, ad barbara Turcarum monimenta configere coactus est, ut nimirum, sicuti gens illa, aequi vel iniqui nescia, omnia arbitratu suo facit: sic ille cuncta inde sibi licere existi-
mans, nullamque veritatis rationem habens, quidquid in

mentem venit, tanquam fortissimum suae accusationis firmamentum temere effutevit. Sed quam inepte fecerit, vos ipsi judicate, qui et illarum litterarum vanitatem cognoscitis, et nos ingrati animi vitio minime laborasse, ut spero, persuasum habetis. Quis enim credat, nos unquam de eo principe mutando cogitare potuisse, quo ordinis nostri amantiorem, ne animo quidem potuissemus effingere? Etenim, quid unquam ab eo petivimus, quod non statim, summa cum benevolentiae significatione acceperimus? Quid ille unquam ad nostram, sive utilitatem, sive dignitatem conducere intellexit, quod sponte sua nobis non liberalissime obtulerit?

Sed pudet, vos tamdiu in puerilibus fallaciis, vanisque figmentis detinere, cum maxime ad se nos vocent illae alterae litterae, quas in omnium a catholica religione abhorrentium perniciem Clementem VIII Pontificem Maximum ad Georgium Bastam Caesarea potestate Transylvaniam gubernantem, scripsisse conqueruntur.¹² Verum ne semper, ubi facto opus esset, verbis contendamus, afferantur litterae, legantur, ponderentur, severissima etiam illa Critolai libra examinentur: et nihil unquam non pium, nihil non sanctum, a Sanctissimo Christiani orbis parente scriptum esse deprehendetis; nisi forte hortari bonos, ut in virtute persistant; principes vero, ut bonis faveant (quod in illis litteris Sanctissimus Pater praestat) perniciosum esse contendatis.

Postremas demum litteras aliquando mihi objicerunt et nunc etiam (ut audio) ostentant Claudiopolitani. At quis illas exaravit? Neque enim sigillo nostro sunt obsignatae, neque manu nostra scriptae sunt, aut subscriptae. Dicunt a duobus e nostris post direptum collegium Claudiopoli commorantibus fuisse scriptas. Scilicet: eorum unus nunquam scribere dedicit; et etiam si didicisset, ne scribere posset, in illa ^{toties} miseranda, quoties memorandus. Collegii direptione manus ipsi securi transfixerant. Alter vero litteras quidem novit, sed cum litterae illae scriberentur, ita erat tum morbo, tum incommodis in illa eadem direptione acceptis, debilitatus, ut ne manum quidem ad os attollere posset; et in sumendo cibo, alieno auxilio egeret, Quae fuerat causa cur eos cives in

¹² Csupán 1604 november 6-i levelet ismerem; kiadtam Basta levelezése II. köt. 516—7. 1.

19

civitate ferrent, quia videlicet ipsi sese mouere non poterant, quo autem ab aliis deferrentur non habebant.¹³ Sed ad quos scribebantur litterae illae, nostrorum manu et sigillo, veluti capite et cauda mutilatae? Ad homines nescio quos, illis ipsis, qui scribebant, non solum de facie, sed etiam de nomine, ut litterae ipsae testantur, ignotos. Quid igitur momenti, quid ponderis, quid auctoritatis apud prudentes, habijuras arbitraris litteras illas, sibilo potius, quam fide ulla excipendas? Sed esto dictarint patres litteras, quis illos reprehendat? Quando enim ante biennium per summam injuriam et ignoriam ex civitate Claudiopolitana fuimus ejecti, illorum uterque morbo gravissimo laborans, in lectulo suo jacebat fere exanimatus; et tamen populus ille pietatis et humanitatis ignarus, illos vehementer exagitavit, vexavit; inaudita crudelitate verberavit; vulneravit; cruciavit.

1t

Iam rem perpendamus et illorum miserorum personam induamus. Tu Claudiopolitane, ut ardentem illam rapiendo sitim expleas, omnia misces, omnia violas; omnia rapis, omnia divina et humana perturbas et evertis. Tu insanos furore, et odio inflammatus, ex vultu, ore, gestu, oculis, verbis crudelis insaniae virus evomis; ferrum, caedem, exitium minaris, et, quod sine acerbissimo animi sensu et dolore commorari non potest, crudelissimis in carissimos fratres nostros manibus injectis, hos verberas; illos saicias; alios miserrime ante oculos nostros trucidas! Neque hic saeviendi finem facis; adhuc in mortuos, insatiabilis illa crudelitas tua teterrime saevit. Tu adhuc crudelitatem anhelans, nos ipsis difficilissimis morbis nimium afflictatos, ex lectulis nostris deiicis; conculas; discerpis; crudelitate plus quam ferina raptas; vulneras; dilaceras; *tanquam neci destinatos*, modis omnibus dilanias? Tu, inquam, iniquissime haec omnia facis et impune facis: et nos, si os aperiamus, ut calamitatem nostram deploremus, proditores sumus; seditiosi sumus; qui regno ejiciamur, digni sumus? Sed quia Deus in praesenti haec videt, et poenas in aliud tempus reservans tacet: ego quoque tacebo, et ad institutam quaestionem redibo, ut tandem propositis secundo, tertiove loco querelis directe respondeam, atque ex iisdem nos provinciae non obfuisse, sed profuisse plane demonstrem.

¹³ Ez a mondat a kéziratban nincs meg.

/ iis

Non nego igitur, ex nostris interdum fuisse, qui legationes ad rempublicam spectantes obiere? Verum, si rerum peritiores interrogemus, id principum auctoritate coactos, non in vestram perniciem, sed in vestrae patriae salutem praestitis reperiemus. Et ut alios omittamus, ille unus Pater Alfonsus,¹⁴ qui tantopere a multis exagitatur, nonne gravissimo ipsius principis Sigismundi, aliorumque summorum virorum testimonio compertum habemus, illum nunquam fuisse auctorem, ut contra foederatos (in quo uno maxime accusatur) princeps arma sumeret, multo minus, ut e provincia ipse recederet? At vero armis, aliorum consilio jam sumptis, cum externis provincia egeret auxiliis, ipse, ita imperante principe, varias provincias et regna peraggravit, summosque Christianorum principes, ut contra communem Christiani orbis hostem, huic periclitanti provinciae succurrerent, ac principem suae provinciae, provinciam vero suo principi conservarent, modis omnibus incitavit. Qua in re quantum efficerit, vos ipsi optimi testes estis. Quis igitur hoc illius factum reprehendat, quin illico se ipsum Transylvaniae hostem prodat? Nihil hic de Patre Antonio¹⁵ dicam, qui cum difficiles legationes, invitus omnino, et recusans obire cogeretur a principe: eam rationem inivit, ut omnia ex animi vestri sententia, id est, eorum, qui tunc reipublicae molem suorum consiliorum humeris sustinebant, conficeret. Et vero, quod boni omnes optabant, et modo etiam optarent, perfecisset, nisi a vobis, hoc est a vestrae nationis hominibus progressus ille fuisse perturbatus. Qua de re possum, si placet, ex primis hisce vestris subselliis excitare testes gravissimos, quorum auctoritas maximi ponderis apud omnes idcirco esse debebit, quod haec non ex aliis cognoverunt, sed ipsimet iis interfuerunt. Non igitur in Jesuitas communium malorum referant originem, sed alias causas, aliosque veriores calamitatum fontes quaerant adversarii, et Sigismundum a nobis circumventum esse, regnoque spoliatum, eos pudeat suspicatos esse, ne dicam affirmasse aut aliis persuadere voluisse.

Neque vos moveant, auditores, hominum nescio quorum susurri, qui Societatem nostram ex variis hominum, natio-

¹⁴ A spanyol Carrillo Alfonz jezsuita atya.

¹⁵ Possevino Antal olasz jezsuita.

numque generibus compositam esse, criminantur. Quasi vero apud Deum sit acceptio personarum, et Christus non sit lapis ille angularis, qui ex diversis populis ecclesiam unam constituit; sicut ex diversis membris unum corpus coalescit. Sane, qui talia objiciunt (pace eorum dixerim) quid sit Christiana caritas, religiosaque conjunctio, ignorant: neque forte, quomodo *multitudinis credentium cor unum et animam unam* in Ecclesia Dei fuisse, sacra testentur oracula, hactenus intellexere. Ut igitur Hungari non fuerunt illi, qui primi in Hungariam Evangelii lumen intulerunt, et tamen Hungaris cari et utiles fuerunt: ita Jesuitae, cujuscunque tandem nationis illi sive modo Apostolicis vestigiis insistant, regnoque noxii, aut inutiles non sint, a regno ipso non sunt ablegandi, neque propriis juribus privandi, sed neque alienigenae censendi sunt illi, qui semper, sicuti etiam modo, majori ex parte fuerunt Hungari, et qui non sunt Hungari, nulla alia de causa huc veniunt, nisi ut Hungarorum numerum expleant; majorque sit copia operariorum, qui pro regno ipso laborent. Veniunt igitur, non ut regnum explorent, sed ut regno serviant, et cum Apostolo Paulo *non vestra, sed vosmetipos, animasque vestras ad aeternam salutem quaerant.*

Iam ad quartum illud, quod nulla ratione ferendum est, venio: in quo tandem ultimo loco pollicitus fueram, persolvam; nosque iniquissime accusatos esse, plane demonstrabo. Heri hoc eodem loco hostem nostrum praedicantem vestrum audivistis affirmantem, nos tormenta et machinas fabricatos esse ad carnificinam exercendam in eos, qui ad catholicam religionem invitati, eam repudiassent. At ubi, vel quando haec facta sint, aut tentata, dicat. Testes, qui viderint, proferat. Hominem a nobis excruciatum, quid dico excruciatum, verbo aliquo duriusculo hac de causa acceptum producat. Etenim licet assidue cum privatis, tum publicis adhortationibus, errantes oves ad Christi caulas reducere, corruptarum mentium errores rationum momentis convincere, caliginosas haeresum tenebras, ipso veritatis splendore discutere enitamus; neminem tamen cogimus; nemini violentas manus inferimus; neque ad id ullam facultatem nos habere profitemur. Cum ergo adversarius, non tam jure instructus, quam odio armatus, orationis suae veritatem non cures, sed nostram

perniciem quaerat: peto a vobis, viri integerrimi, ut pro patriae dignitate et potestate, quam sustinetis, hanc causam cognoscere atque de ea sententiam ferre velitis. Quod, si non feceritis, ad Deum configiam; divinum ejus auxilium implorabo, vosque metipsos ad justissimum, inexorabileque ejus tribunal provocare non dubitabo. Juri stabo; stet et ipse: ille me accusat; ego nego: Illius est vel probare, vel se mentitum confiteri. Neque, ut ipse, peccati sui poenas luat, volo; sed illud unicum, ut innocentia nostra ad Dei gloriam manifestetur, propositum habeo.

Ultima querela, si recte meministis, erat: nos in regnis omnibus, in quibus sumus, turbarum et seditionum incendia excitare. At respondeant ipsa regna, et me tacente, hoc ab omni veritate alienissimum esse testentur. Etenim, si Societas nostra ita illis perniciosa est, cur eam tantopere amant? Cur tanto studio complectuntur? Cur in singulos dies tantis exornant beneficiis, ut de illa conservanda, defendenda, amplificanda, propaganda, inter se certare videantur? Nam, ut omittamus Italiam, Hispaniam, Poloniam, Lusitaniam, Belgium et alias provincias, in quibus vix civitatem alicujus nominis invenies, quae Societatis Collegium non habeat; Germania ipsa et Bohemia, nonne singulis fere annis, alicuius nostri Collegii fundatione locupletatur? In Indiis autem ita Societas nostra propagata est, ut vastissima novi illius mundi christianitas a nobis universa pendere videatur. Quid porro de Christianissimo Galliarum regno dicam, ubi cum ante aliquot annos, rex ille, falsa opinione permotus nonnulla Collegia nobis ademisset, ultimis hisce temporibus, veritate perspecta, ille idem, factum illud suum ita correxit, ut non ~~pl~~um omnia ante adempta, magno cum foenore restituerit, verum etiam quamplurima Societatis Collegia in celeberrimis totius regni civitatibus de novo fundaverit. Quid? Rex ille munificentissimus et ad bene de nobis merendum incredibiliter propensus, ut singularem suas erga nos benevolentiam et caritatem aeternis testaretur monumentis: aedes proprias, in quibus ille ipse natus est, pietatis ergo, Deo et Societati sacravit; Collegium cum fundatione prorsus tanto rege digna instituit et nobilissimam bonarum artium Academiam erexit. Nihil enim regno suo, vel ad mores conformandos aptius, vel ad religionem propagandam utilius, vel ad pietatem excitan-

dam accommodatius praestare se posse praedicat, quam ut multa Collegia Societatis Jesu instituat, in quibus tanquam propriis, germanisque Christianae pietatis officinis, sui populi et doctrinae integritate, et vitae innocentia ad veram, aeternamque felicitatem erudiantur. Se autem in dies magis ac magis amantissimum Societatis nostrae parentem, ac patronum, verbis et factis profitetur amplissimis.

Si ergo Societas nostra a Principibus Hungarum, praecepit vero ab illo nunquam satis pro dignitate laudato Ungaricae gentis ornamento, Stephano Rege in hanc provinciam pro vestra utilitate ac dignitate vocata, fundata et propagata fuit: si optimis juribus, hoc est totius regni decretis, sedes suas ac domicilia hic collocavit, si semper vobis, cum in aliis, tum maxime in vestris liberis erudiendis, utilissimam operam et studium navavit, neminem unquam laesit, si reliqui principes Christiani illam amplectuntur, quin gentes ipsae et barbarae nationes, in suas regiones admittunt: exspectabimusne, ut nulla sua culpa ex Christiano regno, in quo jam altas radices egit, expellatur vel quominus munera sua in illis locis, in quibus hactenus publico jure mansit, libere obire queat, impediatur? Absit. Absit, ut hoc unquam in Christiana republica ab Christianis auribus audiatur.

Haec habui. Viri sapientissimi, quae vobis in causa nostra afferrem; in qua illud mihi propositum fuit, non ut quenquam laederem, sed ut veritatem vobis aperirem. Quia vero causa, natura sua secum ferebat nonnulla, quae alicui forte potuerunt videri molesta: ideo, si quis sit, qui verbis meis iniuste se laesum arbitretur, sciat ille id praeter intentionem meam accidisse. Quare et pedes osculari,¹⁶ et quamcunque aliam satisfactionem dare paratus, illum, ut mihi ignoscat, etiam atque etiam rogo. Quod ei, ut spero, difficile non erit, si me, non tam mea voluntate, quam aliena coactum provocatione, huc meminerit accessisse.

Iam reliquum est, ut vos, auditores sapientissimi, diligenter consideretis, quid tandem in hac non dicam amplius nostra, sed vestra causa statuatis. In qua cum sine summo regni detrimento peccare non positis, obsecro vos, Deum praeculis habeatis: cui hujus ejusdem rei severissimam rationem

¹⁶ Ez a három szót a nyomtatásból kihagyják.

reddituri estis. Caveatis, ne illum in re tanti momenti, hoc est in religione offendatis, quia vae vobis, si universa provincia, id est vos, qui hic estis, et illam repraesentatis ac regitis, peccatum hoc grande peccaveritis. Verendum enim erit, ne cum Jesuitis JESUM ipsum ejiciatis, et pro peccato (omen Deus avertat) *regnum vestrum auferatur a vobis.* Quod ne accidat, pravos affectus exuite; turbidos animi, concitatosque motus sedate. Quid utile, quid pium, quid rectum, quid justum, quid sanctum sit; quidne bono publico expediat; ac demum, quid patria vestra a vobis expetat, veritatis, justitiaeque lance diligenter perpendite, et tandem sapienti senatu, justo judice, Christiano regno dignam sententiam pronuntiate; etc.

*Laus Deo, Beatissimaeque Virgini
Mariae ac B. Ignatio.*